

Sociologinės asimiliacijos sampratos

Tadas Leonėikas

*Etninio tyrimø centras,
Socialinio tyrimø institutas,
Saltoniškio g. 58, LT-08105 Vilnius,
el. paštas leoncikas@ktl.mii.lt*

Svarstomi sociologinės asimiliacijos sampratos ypatumai, prielaidos ir galimybės paaikinti etninio proceso eigą. Pagrindiniai klasikinės M. Gordonno schemas trūkumai – neapibrėžtas analizės lygmuo ir nepakankamai pagręsta prielaida apie lemiamą struktūrinės asimiliacijos reikšmę. Aptarus asimiliacijos termino diskreditaciją šivyvavus multikultūralizmui, pristatomi sąvokos privalumai, pastangos jį reabilituoti bei numatomi tie kontekstai, kur asimiliacijos sąvokos taikymas suteikia naujū švalgū: mašumo adaptacija, pilietybė bei visuomenės ribū konstravimas. Išaiškinama klasikinės skirties tarp akultūracijos ir asimiliacijos reikšmė, atmetama asimiliacijos ir etninės švairovės priešprieša ir argumentuojama būtinybė analizuojant asimiliaciją šiuolaikinėje visuomenėje atsšvelgti š etninės daugumos vaidmenš asimiliacijos procese.

Raktašodžiai: asimiliacija, akultūracija, multikultūralizmas, pilietybė, socialinė distancija

ŠVADAS

Asimiliacija laikomas dominuojanėios grupės kultūros perėmimas ir šiliejimas š tš grupę; tai – pagrindinis elementas švairiose sampratos. Asimiliacinė etninio grupio integracijos proceso aiškinimo kryptis teigia, kad etninė mašuma daugumos grupėje turi supanašėti ir ilgainiui supanašėja, o išliekantys fiziniai ar rasiniai skirtumai netampa pagrindu diskriminacijai. Mašumos grupė daugiau nebesuvokiama kaip svetima, nes jos nariai atsisako savū kultūrinio tradicijū arba sėkmingai imituoja dominuojanėiš grupę.

Taėiau būtent šis postulatas, kad etninė mašuma daugumos grupėje turi supanašėti ir ilgainiui supanašėja, tapo priešastimi, dėl kurios asimiliacijos sąvoka ir terminas buvo išguiti iš vartosenos. Jau XX a. septintojo dešimtmeėio pradšioje išryškėjo, kad etninio mašumo galutinė asimiliacija nešvyksta. Vakarū demokratijose susiformavus santykinai gausioms imigrantū bendruomenėms ir sustiprėjus septintojo dešimtmeėio socialiniams judėjimams asimiliacija imta laikyti analitiškai netiksliš, politiškai neteisinga ir moraliai nepriimtina sąvoka. Etninėse studijose imta iškoti nesukompromituotū terminū, tokio kaip integracija, inkorporacija, adaptacija ir t. t. Ypaė šš procesš paskatino refleksija ir kritika prievartinės asimiliacijos, kuri buvo daugelio XX a. valstybio politikos dalis. Daugiau ar mašiau prievartinę asimiliacijos politikš geriausiai nagrinėja istorinio pobūdšio bei politikos mokslū tyrimai; sociologijai aktualu aptikti, kaip vyksta neprievartinė asimiliacija ir nuo kokio socialinio aplinkybio ji priklauso. Nepaisant skirtingū aspektū, kuriais gali būti analizuojama asimiliacija, kon-

kreėio atvejū tyrimuose ji dašnai suvokiama kaip mašumoje vykstantis procesas. Vertinamas to proceso tempas ar mastas – tai, turbūt, yra viena pagrindinio savianalizės temū etninio mašumo bendruomenėse. Taėiau asimiliacijai reikšmingi ir situaciniai kintamieji: kaip socialinis kontekstas veikia asimiliacijš?¹

ASIMILIACIJOS PROCESŪ IŠSKYRIMAS (M. GORDON)

Asimiliacijos kritikai teigia, kad švairiose šalyse, šskaitant JAV, etninio (o ypaė rasinio) grupio asimiliacija faktiškai taip ir nešvyko. Taėiau vertinimas priklauso ir nuo to, kokš asimiliacijos aspektš akcentuojame, nes asimiliacija – ne staigus virsmas, o daugiaplanis procesas. Klasikinėje asimiliacijos studijoje M. Gordonas (1964) skiria keletš asimiliacijos lygmenū:

- Kultūrinė asimiliacija,
- Struktūrinė asimiliacija (šiliejimas š pirmines grupes),
- Santuokinė asimiliacija (mišrios santuokos),
- Identifikacinė asimiliacija,
- Nuostatū lygmuo (priėmimas be stereotipū ir prietarū),
- Elgesio lygmuo (priėmimas be diskriminacijos)
- Pilietinė asimiliacija (vertybio ir galios konfliktū išnykimas).

¹ Toliau bus susitelkta ties teorinio pobūdšio asimiliacijos sampratomis. Mašai teoriškai išplėtotas asimiliacijos sampratas Lietuvos etnologū ir sociologū darbuose etnine tematika tikiuosi aptarti kita proga.

Gordono asimiliacijos teorija remiasi keliomis esminėmis skirtimis. Pirmiausia, jis atskiria pirminius ir antrinius ryšius. Antra, jis aiškiai atskiria akulturaciją² ir asimiliaciją. Pasak Gordono, viena ankstyvųjų asimiliacijos fazių yra kultūrinė, t. y. kai mažuma internalizuoja, pasisavina dominuojančios visuomenės normas, vertybes ar elgesio šablonus. Antroji – santuokinė asimiliacija, t. y. mažumos atstovų santuokos su dominuojančios visuomenės nariais. Ir galiausiai Gordonas nurodo struktūrinę asimiliaciją: tai – mažumos narių įsiliejimas į dominuojančios visuomenės institutus. Svarbus uždavinys teorijai – nustatyti, kaip asimiliacijos subprocesai susiję tarpusavyje. Gordonas duoda vienareikšmį atsakymą:

„Jei ávyksta struktūrinė asimiliacija – kartu arba po akulturacijos – visi kiti asimiliacijos tipai natūraliai seks po to. Struktūrinė asimiliacija, o ne akulturacija yra asimiliacijos pamatas. Tačiau tokios asimiliacijos kaina yra etninės grupės kaip atskiro vieneto išnykimas“ (Gordon 1964: 80–81, vertimas – T. L.).

Septynių asimiliacijos subprocesų išskyrimas – išankstinės Gordono teorinės schemos dalis. Šie subprocesai leidžia detaliai aptarti atskirų etninę grupių asimiliavimosi turiną, tačiau, kaip paėymi Gordonas, jie neparodo, kuria kryptimi vyksta asimiliacija, koks jos galutinis rezultatas. Visi septyni subprocesai gali būti susiję su skirtingomis tendencijomis: dominuojančios kultūros perėmimu, ávairių kultūrų susilydymu (angl. *melting pot*) arba kultūrinio pliuralizmu. Reikia atkreipti dėmesá, kad Gordonas iš esmės nesprendžia asmens tapatybės klausimo – jis viliasi, kad ávairios koncentrinės tapatybės gali taikiai koegzistuoti ir būti laikomos suderinamomis – o susitelkia ties struktūrinė etninę grupių padėtimi visuomenėje. Gordono pastebėtas „struktūrinis pliuralizmas“ išlieka (nes etninės grupės ir toliau formuoja dalá socialinio gyvenimo savo viduje), o todėl išlieka ir prielaidos nelygybei bei diskriminacijai, nors grupė savo ruožtu teikia individui ir tam tikrą atramą.

Gordono veikalas klasikinis tuo, kad suteikė akademiniam diskursui iki šiol vartojamus asimiliacijos sudedamųjų dalių terminus, tačiau tai nėra tikra teorija. Visų pirma Gordonas neformuluoja prielaidų, kokios priėpastys nulemia asimiliaciją. Antra, jo analizės lygmuo neaiškus (arba analizės lygmenys nėra aiškiai atskirti). Gordonas dažnai vartoja grupės terminą, tačiau regis, jog kalba apie individo patirtá. Visos asimiliacijos dimensijos gali būti aktualios individui ir gali būti matuojamos individo lygmenyje; be to, Gordonas analizuoja amerikietišką patirtá, kurioje daugiausia vyravo individuali asimiliacija. Tačiau jis išleidžia iš akių, kad individo atveju hipotezės apie asimiliacijos stadijas nebūtinai pasitvirtina: pvz., net ir struktūriškai asimiliuoti individai gali susidurti su

visuomenėje paplitusiomis neigiamomis nuostatomis ir diskriminacija. Apsiribojimas amerikietiška patirtimi dar labiau sumenkina teorinę Gordono schemas vertę pastebėjus, kad ir grupės lygmeniu struktūrinė asimiliacija ne visada užtikrina, jog grupės nariai jau tapo neatskiriama visuomenės dalimi. Gordono schema konceptualiai nesusieta su platesniais socialiniais procesais – tokiais, kaip etninė ribų ir visuomenės narystės kriterijų konstravimas (Alba, Nee 1997: 829). Kai kurių Europos valstybių (Vokietijos, Austrijos, Vengrijos) įvydų istorijos tyrimuose pririnkta daug medžiagos apie jų struktūrinę asimiliaciją ir visišká akulturaciją, tačiau nei pirminiai bei antriniai ryšiai, nei tobula akulturacija – nuo kalbos, išsilavinimo, iki dažnu atveju jau ne pirmos kartos priklausymo krikščionybei – nepadėjo, kai narystės tautoje kriterijai buvo imti ágyvendinti pagal nacių principus. Tragiškas Europos įvydų likimas XX a. yra svariausias pavyzdys, parodantis, kad asimiliacija negali būti svarstoma vienos grupės ribose ir kad dominuojančios grupės vaidmuo asimiliacijos procese yra ypatingas. Taigi pamėginus atskirti Gordono analizės lygmenis susvyruoja pamatinė jo tezė apie lemiamá struktūrinės asimiliacijos svarbá.

PRIELAIDOS APIE ASIMILIACIJOS PRIEPASTIS

Atvirkščiai popiūrą nei Gordonas išdėsto Alba ir Nee (1997)³, pabrėpdami etninės stratifikacijos egzistavimą. Etnines grupes skiria socialinė distancija, kuriá palaiko klasifikavimo praktikos ir su jomis susiję elgesio lūkesčiai. Prielaidas struktūrinei asimiliacijai sudaro socialinės distancijos sumažėjimas, o ne atvirkščiai, kaip manė Gordonas. Nepakitęs socialinei distancijai, individuali asimiliacija gali vykti, tačiau etninės stratifikacijos sistema nepasikeičia (tad visada asimiliacija lieka ribota). Tuo tarpu socialinės distancijos pokyčiai visuomenės mastu ávyksta ne tik dėl gyventojų sudėties pokyčių ir tiesioginių kontaktų padidėjimo, tačiau kintant idėjoms, kurios palaiko etninę stratifikaciją – kitaip tariant, transformuojantis vertybėms ir ideologijoms. Remiantis šiuo popiūriu, asimiliacijos perspektyvą neámanoma ávertinti remiantis net ir nuodugniausia asimiliacijos analize individo lygiu; vėlgi, teorinė įžiūra reikalauja atsipvelgti á visuomenės (etninės daugumos) vaidmená

Asimiliacijos svarstymuose dažnai kaip aksioma priimama jos sąsaja su socialiniu mobilumu. Tačiau Alba ir Nee (1997: 836) atkreipia dėmesá, kad šis procesų prieėpastinis ryšys nėra árodytas – tiesiog dauguma asimiliacijos studijų tyrė atvejus, kuomet etninė mažuma užima aiškiai įemesnė socialinę padėtá negu dauguma, ir turi pakankamai galimybių ekonominiam mobilumui. Šis pastebėjimas galioja ir Euro-

² Akulturaciją suprantant klasikine prasme: akulturacija (angl. *acculturation*, plg. lot. *ad* (prie, link) + *cultura*) – tam tikros kultūros elementų perėmimas, įnėjimas.

³ Savo dėstyme remdamiesi Shibutani T., Kwan K. 1965. *Ethnic Stratification*. New York: Macmillan.

pai, kur asimiliacijos procesø spartėjimas arba pabai-
ga naujai besiformavusiose nacionalinėse valstybėse
(XIX–XX a.) vyko keičiantis socialinei struktūrai, o
nauja (aukštesnio statuso) socialinė tapatybė papras-
tai reiškė ir kitą kalbą bei naują etninę tapatybę (Gel-
lner 1993; Schöpflin 2000: 21). Žiuolaikinėse visuo-
menėse kintant socialinio mobilumo galimybėms (o
tuo pačiu – galimybėms šilietii á daugumos visuome-
nė ir su ja susitapatinti, t. y. asimiliuotis), iðryškėja
ir kitokios asimiliacijos kryptys: segmentinė asimilia-
cija (šiliejimas á tam tikrà visuomenės segmentà, pvz.,
uþribo klasė – þr. Portes, Zhou 1993) arba reasimi-
liacija. Visgi Alba ir Nee alternatyvoje Gordonui kul-
tūrinio ir socialinio supanaðėjimo procesai lieka ne-
atskirti – neatsiþvelgiama, kad jie gali turėti skirtingas
prieþastis ir skirtingas socialines pasekmes.

Grupės gyvenimas ir vaidmuo iðlaikant etniðkumà
dabartinėje visuomenėje, palyginti su Gordonu apra-
ðyta XX a. deðtojo deðimtmeèio JAV, gali būti paki-
tas. Remiantis ðiandien prieinamais duomenimis ga-
lima abejoti, ar ávykusi struktūrinė asimiliacija ið tie-
sø būtinai sukelia ir asimiliacijà kitose srityse. Dau-
gelis etniðkumo žiuolaikinėje visuomenėje tyrinetojø
laikosi nuomonės, kad etninio maþumø individai, sėk-
mingai besinaudojantys visomis pilietinėmis teisėmis
ir turintys pragyvenimo ðaltinà bei mokantys daugu-
mos (daþniausiai – valstybinė) kalbà, sėkmingai peri-
ma daugumos visuomenės elgesio normas bei kultū-
rines vertybes, taèiau nebūtinai atsisako savo etninio
tapatumo (tokios galimybės uþtikrinimas – vienas es-
mingiausių žiuolaikinės demokratijos dalykø). Taip pat
visiðka kultūrinė asimiliacija nėra būtina struktūrinės
asimiliacijos prielaida ar rezultatas.

Nors akulturacija ir asimiliacija jau buvo aiðkiai
atskirtos Gordonu⁴, moksliniame diskurse ðia skirti-
mi nebuvo pasinaudota ilgà laikà, ir asimiliacinė (pa-
brėþianti asimiliacijos realumà ir jai neprieðtaraujan-
ti) bei pliuralistinė (pripaþastanti akulturacijà, bet at-
metanti asimiliacijà) etninio procesø aiðkinimo kryp-
tys tapo suvokiamos kaip tarpusavyje nesuderinamos
prieðingos stovyklos. Per pastaruosius deðimt metø
pasirodþiusiuose straipsniuose ðà nekonstruktyvø tar-
pusavio oponavimà mēginta áveikti paaiðkinant, kad
visuomenėje iðlieka ávairovė, bet vyksta ir asimiliacija
(Gans 1997; Joppke, Morawska 1993). Nuodugni aka-
deminio diskurso analizė atskleidþia, kaip dėl nepa-
gràstø apibendrinimø susiformavo aptarþoji prieðprie-
ða. Asimiliacinė paradigma susiformavo JAV sociolo-
gijoje tyrinėjant daugiausia Europos imigrantø antrà-
jà bei vėlesnes kartas. Tuo tarpu multikultūralizmo
paskatintas asimiliacijos neigimas sutapo su gausa em-
pirinio tyrimø apie vadinamàjà „naujàjà imigracijà“

⁴ Kaip atskiros sąvokos amerikietiškoje sociologijoje jos
áitvirtino keliais deðimtmeèiais anksèiau kartu su Èikagos
mokykla. Ðinoma, sovietiniame pasaulyje dėl informacinio
ir ideologinio kliuèiø akademinio diskurso raida vyko izo-
liuotai.

(daugiausia ið Treèiojo pasaulio ðaliø) ir pirmàjà imig-
rantø kartà arba antrosios kartos jaunimà, kuriø ry-
ðiai su kilmės bendruomene tyrimo metu yra santy-
kinai glaudesni (nors tikimybė asimiliuotis laikui bē-
gant gali didėti, Gans 1997: 875).

SÀVOKOS REABILITACIJA

Prievartinės asimiliacijos istorija, diskriminacija ir ma-
þumø nepripaþinimas bei paèiø maþumø pilietinio ak-
tyvumo didėjimas suteikė galingà impulsà multikul-
tūralizmo ideologijai formuotis. Savo ruoþtu asimilia-
cijos samprata nustojo būti plėtojama, o terminas pas-
kutiniaus XX a. deðimtmeèiais ágavo aiðkia neigiamà
prasmė tiek Vakaruose, tiek totalitarinė priešpaudà
iðgyvenusiose Rytø Europos visuomenėse. Asimiliaci-
jos diskreditacija susijusi būtent su absoliuèia prie-
vartinės asimiliacijos kritika ir etninės ávairovės ide-
alizavimu. Klasikinio politinio liberalizmo prigimtinii
trūkumu imtas laikyti jo aklumas skirtumams, nege-
bėjimas ávertinti ávairovę, neturėjimas priemoniø skir-
tybiø pripaþinimui iðreikþti (Ch. Tayloro sąvoka *diffe-
rence-blind liberalism*). Taèiau multikultūralizmo pro-
blema tai, kad idealizuojant bet kurias maþumines
tapatybes ir jas reprezentuojanėias grupes iðleidþia-
ma ið akiø, jog atskiri individai ne visuomet nori
likti savo grupėse ir nebūtinai siekia iðlaikyti tà patà
identitetà laikui bēgant. Multikultūralizmui būdingas
visuomenės kaip ávairiaspalvės mozaikos vaizdavimas
ið tiesø pateikia statiðkà vaizdà – tokia teorinė þiūra
individus tarsi uþdaro atskiruose mozaikos gabalėliuo-
se, kiekvienas individas pagal kilmė priskiriamas sa-
vo etniniam rūtø darþeliui. Individo þingsniai uþ sa-
vo simbolinio etninio kiemo ribø pagal tokà poþiūrà
atrodo átartini – nes galbūt kaþkas priverstinai pri-
meta asimiliacijà. Taèiau iki ðiol uþsilikęs siauras asi-
miliacijos supratimas ir jos siejimas su specifiniu kul-
tūrinii turiniu, paprastai atitinkanèiu etninės daugu-
mos sampratà apie tautos ir visuomenės ribas, truk-
do iðvysti, kaip visuomenėje gali plėtotis senos bei
naujos bendrumo formos.

Būtent galimybø formuotis bendrumui bei pana-
ðumui paieðka tapo stimulu Brubakerio (2001) pa-
skelbtai asimiliacijos reabilitacijai: Brubakeris siekia
reabilituoti ideologiðkai sukompromituotà asimiliaci-
jos idejà. Jis nepaaiðkina empirinio procesø, bet nu-
brėþia naujas gaires asimiliacijos supratimui: pasisa-
ko uþ platø sąvokos traktavimà, uþ pripaþinimà, kad
asimiliacija gali būti dalinė. Todėl reikia keisti viena-
dimensinę analizė apie tai, „kiek asimiliacijos“, ir do-
mėtis, kokio pobūdþio asimiliacija, kokiose dimensi-
jose. Tai leistø iðkelti naujus klausimus apie *pa-
našumus*: kokiose srityse jie formuojasi, tarp kokiø
referentiniø grupiø tai vyksta, o kur iðlieka skirtu-
mai.

Ávairios konkreèiø asimiliacijos atvejø studijos vie-
name ar kitame lygmenyje mēgindavo identifikuoti
socializacijos agentus, nustatyti asimiliacijos mastà ir

tempus ir pan.⁵ Tačiau ir ávairioms istorinėms studijoms (skirtoms tautos, tautinės savimonės formavimuisi), ir sociologiniams tyrimams (dažnai skirtiems imigrantų grupėms), ir teorinėms asimiliacijos aiškinimo schemoms būdinga tai, ką Brubakeris (2004) ávardija kaip perdėtą grupės akcentavimą (pats Brubakeris pasisako už didesnę dėmesá socialiniams procesams).

Pastanga reabilituoti asimiliaciją normatyvinėje plotmėje yra B. Barry'o (2002) egalitarinė multikultūralizmo kritika. Jos esminis argumentas tai, kad suabsoliutinus mažuminės, etninės ar kitokios neuniversalios tapatybės vertę, individai „uždaromi“ prigimtines tapatybės kiauštelė, suvaržoma jų pasirinkimo laisvė, o kultūriniai skirtumai naudojami socialinei nelygybei paaiškinti ir pateisinti. Atsisakydama pamatinio ir nedalomo ásipareigojimo užtikrinti piliečių lygybę visuomenė netenka bendrumo pamatų. Svarstydamas, kaip vis dėlto ásipareigojimas lygybei nepriklausomai nuo visuomenės nario etninės ir socialinės kilmės gali būti užtikrintas, Barry prieina išvadą, kad tam tikra asimiliacija (supanašėjimas) yra siektina ir pateisinama, tačiau nebūtinai turi būti susieta su griežtai apibrėžtu kultūrinio turiniu.

Barry atsispiria nuo pamatinio asimiliacijos ir akultūracijos atskyrimo pabrėždamas, kad akultūracija (tam tikros kultūros elementų ásisavinimas) gali ávykti vienpusiškai, individo pastangomis, o asimiliacijai visuomet būtinas priimanėios grupės dalyvavimas. Primanti grupė turi „ratifikuoti“ (Barry 2002: 73), t. y. patvirtinti, naujų narių ásiliejimą á savo gretas. Aiškų akultūracijos atskyrimas savo ruožtu leidžia aiškiau suvokti, kad asimiliacijai (suprantant ją kaip vienos grupės individų ásiliejimą á kitą grupę prarandant atskirą tapatybę) nebūtinai visiškai kultūrinis supanašėjimas. Kitaip tariant, nors empiriškai stebima asimiliacija dažnai vyksta lygia greta su akultūracija, teorinis sąvokų atskyrimas leidžia suvokti, kad tai – atskiri reiškiniai. Suvokus lemiamą „ratifikavimo“ reikšmę galima suprasti, kad nuo priimanėios grupės nustatytų barjerų, o ne nuo tariamai objektyvaus kultūros perėmimo priklauso atskirų individų asimiliacijos rezultatas. Normatyviniu požiūriu svarbu tai, jog toks atskyrimas leidžia pagrąsti politinę viziją, kurioje bendrystė vienoje visuomenėje ámanoma išliekant tam tikram atskirų jos narių kultūriniam savitumui, skiriantis jį kultūrinėms praktikoms (áskaitant, pvz., netgi kalbą; Barry 2002: 81). Etnine tautos samprata grąstose Europos visuomenėse mažumų integracija (išsaugant jų tapatumą) yra gerai suvokiama ir pakankamai paplitusi. Tačiau pasinaudojant Barry'o kriterijais galima pasakyti, kad narystė tautoje ir narystė valstybėje gerokai skiriasi savo socialine svarba ir nulemia skirtingą socialinę distanciją mažumų atžvilgiu. Be to, Barry primena ir priešingą tendenciją

– kai etniškumas virsta simboliu: vienos visuomenės nariais save laiko skirtingas tautybes reprezentuojantys individai, nors kultūriškai tarpusavyje jie nesiskiria (etninė tapatybė egzistuoja be kultūrinio turinio). Pavyzdys – ne tik JAV, bet ir britiškiosios tapatybės raida, kurioje laipsniškai buvo plečiamos ne tik kultūrinės, bet ir rasinės ribos. Sekant Barry'ų galima teigti, kad asimiliacija aptinkame ten, kur egzistuoja ratifikavimo procesas: jei egzistuoja tam tikra plataus masto bendrystės forma, á kurią individas ásilieja ir jo narystė patvirtinama socialiniu pripažinimu, – tai ir yra esminis asimiliacijos fakto bruožas. Tokiu būdu Barry gerokai išplečia asimiliacijos sampratą, perpengdamas sociologijoje paprastai siauriau suvokiamą asimiliaciją kaip etninę asimiliaciją. Dėl to Barry kalba apie asimiliaciją á tam tikrą pilietinę tapatybę, kuri vis dėlto negali egzistuoti be tam tikrų valstybės elementų, bendrų institucijų, ir jų veiklai reikalingos minimalios kalbinės ar kultūrinės kompetencijos.

Schöpflin (2000) papymi, kad mažumų grupės átuoliaikinėje visuomenėje tà kompetenciją dažnai turi arba, kaip ir anksčiau, já laipsniškai ágyja. Nepaisant átempų ir baimių dėl imigracijos mastų, Europos valstybėse jau yra tam tikra masė ne pirmos kartos migrantų palikuonių, kurie yra tobulai akultūravęsi – savo kalba, normomis bei vertybėmis nesiskiria nuo daugumos – juos skiria tik prigimtiniai išvaizdos ypatumai. Tačiau multikultūralizmo sustiprinta nuostata priskirti ir tausoti kilmės bruožus lemia, kad jie vis dėlto laikomi mažumomis, o ne lygiaverčiais visuomenės nariais (nuostata, kur kas menkiausiai taikoma antropologiškai nesiskiriantiems Europos áliu imigrantams). Todėl „santykinai greitai rasės ir multikultūralizmo koncepcijos iš tiesų taps kliūtimi tolesnei integracijai“ (Schöpflin 2000: 25). Ápinoma, esmė ne deklaruojamose koncepcijose, o socialinėse praktikoje: asimiliacijos lozungo tebesilaikančioje ir multikultūralizmą atmetančioje Prancūzijoje pats asimiliacijos procesas irgi ribotas: nepaisant patoso, siejamo su Respublikos idealais ir formalaus draudimo bet kokiais būdais registruoti asmens tautybę, religiją ar kilmę, egzistuoja kasdienės praktikos, kurios nuolat atsispyvelgia á rasinius skirtumus (pavyzdžiui, reikalavimas prie paraiškų á darbą pridėti nuotrauką).

Šis svarstymas vėl atveda prie būtinybės ávertinti daugumos vaidmená asimiliacijos procese net tomis aplinkybėmis, kai prievartinė asimiliacija nevykdoma. Mažumos asimiliacijai svarbūs ne tik kalbinės kompetencijos ar individualios tapatybės klausimai, bet ir situaciniai kintamieji, atspindintys daugumos ir mažumos santykius. Mažumos reakcija á daugumos nusistatymą ar diskriminaciją gali būti ávairi: asimiliacija gali būti abiejų (daugumos ir mažumos) grupių tikslas, gali būti vienos grupės tikslas, tačiau nepriimtinas kitai grupei, arba asimiliacija gali būti nepriimtina abiem grupėms. Ne visos grupės siekia asimiliacijos, tačiau atsiribojimo savimonė dar nepaneigia

⁵ Pavyzdžiui, Lalluka (1990), Kalnius (1998), Susiė, Sedmak (1983) ir kt.

fakto, kad atskiri individai „tyliai“ asimiliuojasi (pr. Susiė, Sedmak (1983) metaforai; būtent toks scenarijus tikėtinas Lietuvos lenkų atveju). Be to, ne visos grupės, siekiamos asimiliacijos, ją pasiekia (Kasatkina 1999) – daugumos kuriamas socialinis klimatas (pagal minėtą Alba ir Nee (1997) interpretaciją – etninė stratifikacija, kurią galima matuoti socialinėmis distancijomis) sąlygoja mažumų asimiliacijos galimybes. Lietuvos atveju asimiliacijos klausimą aktualu suformuluoti atvirkščiai, nei aprašyta: ar dauguma pasiruošusi mažumų asimiliacijai? Šis aspektas nėra tyrinėtas netgi tiesiogiai asimiliaciniam procesams skirtuose darbuose (Kalnius 1998). Asimiliacijos tema iškyla tik netiesiogiai – ji kartais pasirodo svarstymuose dėl Lietuvos visuomenės ir kultūros plėtros pajėgumo⁶. Dėl to asimiliacijos šiuolaikinėje visuomenėje studija turėtų atraukti daugumos nuostatų analizę.

Normatyviniai debatai, šibėgėję su kilusia multikultūralizmo banga, attraukė socialinius mokslus ir vertybiną ginčą (Barry pasiūlytas požiūris tik pasiūlo užmirštą, tačiau demokratijai esminą normatyvinio vertinimo kriterijų – lygybę, tačiau iki galo neišsprendžia grupių pusiausvyros klausimo) ir atitraukė nuo nešališko socialinės tikrovės stebėjimo. Brubaker rekomenduoja „agnostinę“ laikyseną – kuri leidžia nevertinti, gerai ar blogai, kad asimiliacija vyksta, ir leidžia pripažinti, jog multikultūralizmo padiktuoti lūkesčiai neatitinka gausėjančių empirinių duomenų, rodančių, jog asimiliacija išlieka šiuolaikinės visuomenės patirties dalimi.

ASIMILIACIJOS SĄVOKOS TAIKYMAS: NAUJOS TENDENCIJOS

Brubaker (2001) aptiko asimiliacijos „sugrąžimą“ trijose skirtingose plotmėse. Prancūzijoje, nepaisant retorinio prieštaravimo multikultūralizmui, XX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmėčiuose išpopuliarėjus *droit à la différence* žūkis buvo paįngaus siekio pagerinti etninio mažumų padėtį išraiška. Kai ši argumentacijos linija parėmė ir išplėtojo Le Peno dešimieji pabrėpdami, kad prancūzai turi siekti išlaikyti savo skirtingumą nuo visų kitų, asimiliacijos iniciatyva gimė paėių mažumų terpėje – ją geriausiai simbolizuoja devintojo dešimtmėčio pabaigoje iškilęs alternatyvus *droit à la ressemblance* siekis – siekis būti neišskiriamam, panašiam. Vokietija, ilgą laiką laikyta chrestomatiniu sustabarėjusios etninės tautos sampratos pavyzdžiu⁷ ir savo socialinėje politikoje taikiusi institucinės mažumų atskirties principą, XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje iš esmės liberalizavo savo pilietybės sąstatymą. Akcentas debatuose dėl pilietybės persikėlė nuo skirtybių prie bendrumo. Trečia,

daugiausia sociologijos tekstų sukurianėiuose JAV socialiniuose moksluose bent nuo paskutinio XX a. dešimtmėčio galima pastebėti solidžių tyrimų, kurie vėl tiesiogiai vartoja asimiliacijos sąvoką ir analizuoja empirinę medžiagą apie ją reiškinį. Teoriniu požiūriu galima teigti, jog socialiniuose moksluose atslūgo diferencijavimo banga ir atgimė domėjimasis bendrumo formomis; asimiliacija imta tyrinėti detaliau, apibrėžiant jos pasireiškimo sritis bei dimensijas ir nepretenduojant daryti apibendrinimų apie aptinkamų tendencijų universalumą (Brubaker 2001).

Savitu būdu prie asimiliacijos klausimo priėjo pilietybės ir imigracinės politikos tyrimų pakraipa, kuri geriausiai reprezentuoja Ch. Joppke. Joppke nuosekliai analizavo šiuolaikinio Vakarų demokratijoje imigracijos reišimus (Joppke 1999; Joppke, Lukes 1999; Joppke, Morawska 2003) ir savo darbuose sukaupė argumentaciją, kurią panaudojo sukritikuodamas ir išpopuliarėjusią prielaidą apie post-nacionalinę valstybių raidos etapą (Soysal 1994), ir išdėstė naują paradigminį šitikinimą, kad valstybės turi tautos sampratą išreikšiančius stabilius ir praktiškai nekintančius pilietybės modelius (Brubaker 1998; nors vėliau Brubaker (2001) faktiškai pripažino Joppke's interpretaciją). Joppke ir jo bendraminčiai, remdamiesi valstybių taikomos politikos analize, teigia, kad, viena vertus, pastebima bendra pilietybės atsiejimo nuo etniškumo tendencija skirtingose demokratijose, kita vertus, oficialiojo multikultūralizmo politika nebedominuoja ir tose valstybėse, kur ji tam tikru metu buvo deklaruota (Nyderlandai, Dvedija). Arba palengvinus pilietybės įgijimą, arba išplėtus su ja siejamas teises, pilietybė išliko pagrindine narystės bendrame socialiniame darinyje forma. Pilietybė ir su ja siejamos teisės rinkiniai iš tiesų ne prarado aktualumą mažumoms, o sudarė prielaidas mažumų interesams išreikšti. Papildai ši analizė etninio grupių adaptacijos praktikos analize, Joppke ir Morawska (2003) prieina išvadai, jog egzistuojantys ir akademinėje literatūroje kartais idealizuojami tarptautiniai tinklai ir ryšiai iš tiesų neprieštarauja faktui, kad etninės mažumos siekia dalyvauti ir naudojasi tuo visuomenio, kuriose gyvena, socialiniais mechanizmais (švietimu, dalyvavimu pilietybėje ir politinėje veikloje, santuokiniais ryšiais) – o tai perauga ir esminą susiliejamą su visuomene.

Apibendrinant asimiliacijos sąvokos ir jos sugrąžimo ir socialinius tyrimus aptarimą, galima glaustai išvardyti pagrindines išvadas, svarbias tiek imantis empirinio etninio tyrimo, tiek vertinant asimiliacijos apraiškas. Pakanka ir teorinio argumentų, ir empirinio duomeno atremti asimiliacijos ir etninės švairovės priešpriešą: asimiliacija yra vienas etninio proceso, galintis vykti ir vyks-

⁶ Pr. G. Beresnevičiaus, E. Vareikio publicistika.

⁷ Svari to priešprieša buvo paties Brubakerio (1998) veikalas.

⁸ Pr. teminą *International Migration Review* (1997, Nr. 4) numerą sutelkiantą daugelio pagrindinio šios srities tyrinėtojų darbus, taip pat Portes, Zhou (1993), Morawska (1994); Joppke, Morawska (2003) ir kt.

tantis pliuralistinėje visuomenėje. Savo ruožtu, asimiliacija gali būti dalinė, nebūtinai reikiama negrąžtamus pokyčius ir jos pobūdis gali būti segmentinis (asimiliacija visuomenėje gali vykti keliomis kryptimis). Tvirta skirtis tarp asimiliacijos ir akulturacijos suteikia daugiau galimybių suvokti socialinius asimiliacijos veiksmus – asimiliaciją produktyviau sieti su socialinio supanadėjimo ir susiliejimo tendencijomis, o ne su kultūriniu etninės grupės ar individo repertuaru. Asimiliacijos mechanizmo socialinė reikšmė išryškėja ją nagrinėjant platesnioje socialinio proceso kontekste: analizuojant mapumø adaptacijos būdus, nagrinėjant pilietybės pagrindų formuojamą visuomenės integraciją bei siekiant uptikrinti lygumą ir ÷veikti socialinæ atskirtà Dël to asimiliacijos ÷iuolaikinėje visuomenėje analizë negali apsieiti be daugumos vaidmens ávertinimo. Galiausiai, teorinë analizë, nors ir pareikalavusi ÷iame straipsnyje atsisakyti daugelio ádomiø empiriniø pavyzdþiø, padeda suvokti, kad asimiliacijà aktualu suvokti ne tik kaip etniniø grupiø kiekybinës pusiausvyros nusistovëjimo procesà arba demografinio pobûdþio pozicinæ priëdþià, bet ir kaip procesà socialinëje erdvėje.

Gauta 2005 11 10

Literatūra

- Alba, R.; Nee, V. 1997. „Rethinking assimilation theory for a New Era of immigration“, in *International Migration Review* 4: 826–874.
- Barry, B. 2002. *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Harvard University Press.
- Brubaker, R. 2004. *Ethnicity Without Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Brubaker, R. 2001. „The return of assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany, and the United States“, in *Ethnic and Racial Studies* 24(4).
- Brubaker, R. 1998. *Tautiðkumas ir pilietybë Vokietijoje ir Prancûzijoje*. Vilnius: Pradai.
- Gans, H. J. 1997. „Toward a Reconciliation of „Assimilation and „Pluralism“: The Interplay of Acculturation and Ethnic Retention“, in *International Migration Review* 4: 875–892.
- Gellner, E. 1993. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Publ.
- Gordon, M. 1964. *Assimilation in American Life. The role of race, religion and national origins*. New York: Oxford University Press.
- Joppke, Ch.; Morawska, E. (ed.) 2003. *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*. London: Palgrave.
- Joppke, Ch.; Lukes, S. (ed.) 1999. *Multicultural Questions*. Oxford: Oxford University Press.
- Joppke, Ch. 1999. *Immigration and the Nation-State: The United States, Germany, and Great Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- Kalnius, P. 1998. *Etniniai procesai Pietryëiø Lietuvoje XX a. antrojoje pusėje*. Vilnius: Para.
- Kasatkina, N. 1999. *Etniniai procesai ÷iuolaikinėje visuomenėje*. Kaunas: VDU.
- Lalluka, S. 1990. *The East Finnic Minorities in The Soviet Union. An Appraisal of the Errosive Trends*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Morawska, E. 1994. „In Defense of the Assimilation Model“, in *Journal of American Ethnic History* 13(2), 76–87.
- Portes, A.; Zhou, M. 1993. „The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants“, in *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* 530: 74–96.
- Schöpflin, G. 2000. *Nations, Identity, Power*. London: Hurst & Co.
- Soysal, Y. N. 1994. *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. The University of Chicago Press.
- Susië, E.; Sedmak, D. 1983. *Tiha asimilacija*. Trst: Zaloþnistvo trþaskega tiska.

Tadas Leonikas

SOCIOLOGICAL CONCEPTS OF ASSIMILATION

Summary

The paper focuses on the peculiarities of the concept of assimilation and assesses its usefulness in the analysis of ethnic processes. The classical assimilation account by M. Gordon is criticized for its ambiguity with regard to individual or group level of analysis and for the lack of argumentation in support of his central hypothesis about the key role that structural assimilation has in evoking other kinds of assimilation. Alternative assumptions about the reasons of assimilation refer to importance of social distance and formation of inclusion criteria on macro level. The author argues in support of distinction between acculturation and assimilation and for a closer association of assimilation with social rather than cultural processes he supports the arguments for abandoning dichotomy between assimilation and pluralism, and emphasizes the central role of majority in society in shaping assimilation opportunities because of which it has to be part of any theoretical scheme of assimilation in contemporary society.

Key words: assimilation, acculturation, multiculturalism, citizenship, social distance